

УДК 811.161.1+811.512.164]’342-115

<http://orcid.org/0000-0001-8286-1653>

<http://orcid.org/0000-0003-3720-2143>

ПРО ПРИЙОМИ ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ У ЗАСВОЄННІ КАТЕГОРІЇ ВИДУ ДІЄСЛОВА СТУДЕНТАМИ-ТУРКМЕНАМИ

Іванова Т.А., Курилюк Т.І. (Харків)

У статті розглядається одна з найбільш складних для вивчення в іноземній аудиторії частин мови – дієслово, аналізується вивчення категорій часу та виду дієслова студентами-туркменами. Розкривається видова сутність, видова особливість дієслова, відмінна від форм часу (завершеність, одноразовість, початок дії, а також незавершеність, тривалість, багатократність). Автори наводять не лише порівняльні схеми, але й приклади тренувальних вправ для вироблення мовленнєвих навичок у вживанні видових форм дієслова на заняттях із мови в туркменській аудиторії.

Ключові слова: вид, дієслово, доконаний вид, зіставлення, категорія, недоконаний вид.

Іванова Т.А., Курилюк Т.І. О приемах преодоления трудностей в усвоении категории вида студентами-туркменами. В статье рассматривается одна из самых сложных для изучения в иностранной аудитории частей речи – глагол, анализируется изучение категорий времени и вида глагола студентами-туркменами. Раскрывается видовая сущность, видовая особенность глагола, отличная от форм времени (законченность, однократность, начало действия, а также незаконченность, длительность, многократность). Авторы приводят не только сравнительные схемы, но и примеры тренировочных упражнений для выработки речевых навыков в употреблении видовых форм глагола на занятиях по языку в туркменской аудитории.

Ключевые слова: вид, глагол, категория, несовершенный вид, совершенный вид, сопоставление.

Ivanova T.A., Kuryliuk T.I. About the methods of overcoming the difficulties in learning verbal aspects by Turkmen students. The verb is one of the most difficult parts of speech to study in a foreign audience. Verbs with their abundance of forms in languages of various grammar systems possess different features

and their functionalities differ as well. Incorrect usage of aspect forms of Russian verbs is caused by a whole range of problems encountered by Turkmen students. To make Turkmen students successfully understand the category of verbal aspect, a Russian teacher has to explain the concept of perfective and imperfective aspects. Aspect essence – aspect singularity – of Russian verbs, which is different from tense forms, is revealed using information on completion, semelfactiveness and inception of an action as well as on its incompleteness, continuity, and repetitiveness.

When teaching verbal aspects in Turkmen groups, there is no need to specifically focus on aspect formation as formation of aspect pairs should be mastered in practice. There is a well-known proposition that one should master the grammatical system of a foreign language comparing it with forms and categories of his or her mother tongue. While it is impossible to compare all forms of Russian verbal aspects with all such forms in the Turkmen language, the article contains both contrastive schemes and examples of drills to train speech habit of using forms of verbal aspects.

Key words: category, comparison, imperfective aspect, perfective aspect, verb.

Академік Л.В. Щерба доречно зауважив, що людина, яка вивчає нову для неї мову, довгий час знаходиться в полоні звичок рідної мови, яка бере участь у наших уроках іноземної мови, «як би ми не хотіли її вигнати» [3: 70] (переклад наш – Т.І., Т.К.).

Основне завдання, яке стоїть перед викладачами російської мови – розвиток мовлення студентів-іноземців. Відповідно до цього важливого значення набуває питання про таку побудову занять із граматики, яка б не зводилась тільки до вивчення граматичних правил, а служила розвитку мовлення іноземних студентів.

Розвиток мовлення у зв'язку з вивченням граматики – один із основних принципів викладання російської мови іноземцям. Цей принцип зумовлює низку загальних методичних положень, а саме: 1) кожна граматична форма, яка вивчається, має бути подана учням у контексті; 2) на всіх етапах навчання, особливо на перших, необхідно вивчати морфологію у зв'язку з синтаксисом; 3) при вивченні граматики російської мови необхідне урахування рідної мови студентів, особлива система граматичних вправ.

У практиці викладання російської мови як іноземної особлива увага приділяється вивченню дієслова, його граматичних категорій. Дієслово з великою кількістю його форм в різних мовах характеризується по-різному.

Аналіз актуальних досліджень. Якщо в минулому при порівняльному дослідженні мов акцент робився на виявленні контрастів, які породжують в іншомовному мовленні білінгва інтерферентні помилки під впливом рідної мови, то в останні роки дослідники починають звертати увагу і на моменти, що є подібними в іноземній і рідній мовах, що має позитивний вплив на засвоєння другої мови. Про ефективність порівняльного аналізу мовних фактів К.Г. Крушельницька пише: «Зіставлення однієї мови з іншою нерідко дозволяє помітити ті аспекти явища, що залишаються прихованими під час розгляду його без порівняння» [3: 5] (переклад наш – Т.І., Т.К.).

Теоретичні проблеми порівняльної лінгвістики розглянуто у працях Р.А. Юсупова [7], Л.К. Байрамова [1] та інших. З'явилися роботи з порівняльного аналізу двох контактуючих мов, наприклад: російської та узбецької, російської та казахської, російської та киргизької, російської та туркменської [4]. Дослідники здійснюють порівняльний аналіз російської і рідної мов із метою виявлення в них схожих і відмінних моментів, потім, спираючись на виявлені дані, розроблюють методичну систему вивчення певної теми на уроках російської мови.

Актуальність даного дослідження полягає в необхідності вивчення проблем і труднощів, що стосуються зіставлення граматичних категорій дієслова російської і туркменської мов, тому що студенти, які приїжджають здобувати освіту в нашу країну, володіють мовою навчання на недостатньому рівні .

Мета даного дослідження – створення методики навчання студентів-туркменів категорії виду дієслів, подолання труднощів, що зустрічаються при засвоєнні категорії виду названим контингентом.

Виклад основного матеріалу. Порушення в уживанні видових форм російського дієслова зумовлені низкою труднощів, з якими стикаються туркменські студенти. Однією з головних, на наш погляд, є традиційні назви доконаного та недоконаного видів при характеристиці видових значень російського дієслова – тільки завершеності і незавершеності .

Навчанням видів дієслова необхідно займатися у зв'язку із засвоєнням часових форм дієслова.

Визначення видів дієслова в туркменських групах має починатись зі з'ясування видових значень. Відомостями про закінченість,

однократність, початок дії, а також незавершеність, тривалість, багатократність розкривається сутність категорії виду російського дієслова, відмінна від категорії часу.

Абстрактні значення завершеності – незавершеності, однократності багатократності засвоюються студентами зі значними труднощами. Для усвідомлення відмінностей у тривалості дії слід демонструвати одну і ту ж дію, що здійснюється однією і тією ж особою з досягненням результату та без його досягнення. Вважаємо ефективним використання цього прийому в роботі зі студентами-туркменами. Спостереження за процесами закривання дверей, збирання зошитів, перевірки списку присутніх на заняттях, тривалості та результативності запису на дошці і в зошитах та інші прийоми в роботі привчають студентів до розуміння різниці між значеннями доконаного і недоконаного виду. Даний прийом, як найбільш доступний, постійно застосовується деякими викладачами в туркменських групах.

Велику допомогу в засвоєнні категорії виду надають таблиці, що відображають основні видові значення доконаного і недоконаного виду з найважливішими формальними показниками (префіксами, суфіксами), опорними словами (допоміжними дієсловами в складеному присудку і тимчасовими прислівниками) (приклади додаються далі). Вивчення формальних показників видів російського дієслова має здійснюватись у зв'язку із засвоєнням видових пар дієслів. Однак не слід забувати про виділення найважливіших суфіксів (*рассказ-ыва-ть* – *рассказ-а-ть*, *уста-ва-ть* – *устать*, *отдых-а-ть* – *отдох-ну-ть*), префіксів (*читать* – *про-читать*, *делать* – *с-делать*, *писать* – *до-писать*), звуків (*ув-а-ивать* – *ув-о-ить*), які чергуються. І тільки після з'ясування видових значень дієслів можливе визначення видів дієслова за питаннями: *что делать? что сделать?*

Загальновідомим є положення про необхідність засвоєння явищ граматичної будови чужої мови в зіставленні з формами, категоріями рідної мови. Ця точка зору прийнятна частково і відносно до навчання студентів-туркмен російської мови, тому що не завжди збігаються зміни при утворенні форм дієслова в обох мовах.

Зіставлення має проводитися на підставі значень видових форм у минулому часі, оскільки в туркменській мові видові відмінності

проявляються головним чином у минулому часі. Утворення форм минулого часу не становить великих труднощів: відсутні особистісні закінчення 1 і 2 особи, тип відмінювання не має значення, основа дієслова така ж, як в інфінітиві (*писать* – *я писал*, *советовать* – *он советовал*, *давать* – *ты давал*). У даному випадку студентові необхідно запам'ятати всього три закінчення: *-а*, *-и* та нульове для чоловічого роду (*делал*, *делала*, *делали*) [1: 514].

Звернення до форм рідної мови потрібне в першу чергу у тому випадку, якщо це полегшує процес засвоєння іншої мови. Так, при вивченні форм минулого часу доконаного виду дуже важливе зіставлення з туркменською мовою, оскільки доконаний вид російського дієслова повністю відповідає доконаному виду туркменського дієслова минулого часу зі значеннями закінченості, миттєвості, початку дії.

Вказані значення дієслів у туркменській мові передаються формами простого минулого часу (з афіксами *ды-ди*). Наприклад:

1. *Я взял. (Мен алдым.)*

Я написал. (Мен яздым.) *Значение результата.*

Я прочитал. (Мен окадым.)

2. *Он вздрогнул. (Ол тисгиди.)*

Он крикнул. (Ол гыгырды.) *Значение мгновенности.*

Он взглянул. (Ол гөз айлады) [2: 103].

Даний прийом зіставлення цілком доступний для студентів-туркменів, а викладачі повинні це мати на увазі.

При вивченні минулого часу недоконаного виду звертатися до порівняльних форм потрібно обережніше, оскільки не всі значення недоконаного виду співпадають в обох мовах. Так, російські дієслова зі значенням тривалості дії співпадають із минулим триваючим часом туркменського дієслова. Наприклад: *Я брал. – Мен алярдым. Я звал. – Мен чагирярдым. Я спал. – Мен ятырдым* [2: 102].

Таким чином, при вивченні основних видових значень російського дієслова доконаного і недоконаного виду у формі минулого часу потрібний прийом зіставлення, тим більше, оскільки засвоєння категорії виду російського дієслова проходить при порівнянні доконаного виду з недоконаним.

Одним із важливих прийомів навчання мови є наочність, яка поживляє викладання, сприяє встановленню зв'язків між зоровим і

слуховим сприйняттям і допомагає міцнішому оволодінню мовними явищами. Наочність є необхідним елементом навчального процесу.

У цілях наочності дослідники рекомендують таку схему:

1. Прошедшее законченное совершенного вида	Русский язык	Туркменский язык
	<i>прочитал</i>	<i>окадым</i>
	<i>написал</i>	<i>яздым</i>
	<i>пришел</i>	<i>гелдим</i>
2. Прошедшее незаконченное несовершенного вида	<i>взял</i>	<i>алдым</i>
	<i>читал</i>	<i>окаярдым</i>
	<i>писал</i>	<i>язярдым</i>
	<i>брал</i>	<i>алярдым</i>

[2: 111].

Із питанням вивчення видових форм дієслова необхідно пов'язувати правопис дієслівних суфіксів *ыва-ива*. У даному випадку доцільно обмежитися зіставленням обох форм російського дієслова з суфіксами *ыва-ива* (недоконаного виду) і дієслова без цих суфіксів (доконаного виду). Наприклад:

Совершенный вид	Несовершенный вид
<i>рассказать</i>	<i>рассказ-ыва-ть</i>
<i>прочитать</i>	<i>прочит-ыва-ть</i>
<i>разработать</i>	<i>разработ-ыва-ть</i>
<i>подсмотреть</i>	<i>подсматр-ива-ть</i>

З цією метою необхідно визначити основу дієслова доконаного виду, від якої утворено форму недоконаного виду додаванням суфіксів *ыва-ива*. Якщо основа була м'якою, то в суфіксі слід писати *-и*, а якщо основа була твердою, то пишеться *-ы*.

Совершенный вид	Несовершенный вид
<i>Твердая основа -ыва-</i>	
<i>воспитать-воспита-воспит-</i>	<i>воспит-ыва-ть</i>
<i>прочитать-прочита-прочит-</i>	<i>прочит-ыва-ть</i>
<i>рассказать-рассказа-рассказ-</i>	<i>рассказ-ыва-ть</i>
<i>обмануть-обману-обман-</i>	<i>обман-ыва-ть</i>
<i>Мягкая основа -ива-</i>	
<i>приготовить-приготови- приготов'-</i>	<i>приготавл-ива-ть</i>
<i>осмотреть-осмотре-осмотр'-</i>	<i>осматр-ива-ть</i>
<i>установить-установи-установ'-</i>	<i>устанавл-ива-ть</i>
<i>прогулять-прогуля-прогул'-</i>	<i>прогул-ива-ть</i>

Після задньоязикових і шиплячих у дієсловах недоконаного виду пишеться суфікс *-ива-*.

Совершенный вид*попрыгать**постучать**отыскать**закрутить**задержать***Несовершенный вид***попрыгивать**постукивать**отыскивать**закручивать**задерживать*

Якщо дієслова недоконаного виду утворюються приєднанням суфікса *-ва-*, то в них зберігається та голосна, яка була в корені слова доконаного виду.

Совершенный вид*открыть-откры**закрыть-закры**выпить-выпи**полить-поли***Несовершенный вид***откры-ва-ть**закры-ва-ть**выпи-ва-ть**поли-ва-ть*

Таким чином, вивчення правил правопису слід пов'язувати з вивченням категорії виду.

Засвоєння видових значень дієслова ефективно лише тоді, коли чітка система тренувальних вправ сприяє виробленню мовних навичок у вживанні видових форм дієслова як в усному, так і в письмовому мовленні студентів.

Найбільш ефективними, на наш погляд, є такі завдання:

- 1) Складання речень із даними видовими парами дієслів. Наприклад:
Напишу – написал, буду писать – писал; прочитаю – прочитал, буду читать – читал; расскажу – рассказал, буду рассказывать – рассказывал; выучу – выучил, буду учить – учил; помогу – помог, буду помогать – помогал; решу – решил, буду решать – решал; переведу – перевел, буду переводить – переводил и др.
- 2) Складання речень із опорними часовими обставинними словами і допоміжними дієсловами у складеному присудку. Наприклад:
Целый день, много дней, весь месяц, долго, все еще, вдруг, сейчас же, моментально и др.; начал, кончил, стал, бросил, прекратил, продолжал и др.
- 3) Заміна дієслів доконаного виду недоконаним або навпаки (із відповідною зміною фрази (де це необхідно). Наприклад:
*Летние каникулы я **проводил** у бабушки. По утрам я **вставал** рано, **открывал** окно и **делал** зарядку. Потом **бежал** на речку и **купался**. Когда я **возвращался**, бабушка **звала** меня **завтракать**. Мы **вместе завтракали**. Она **расспрашивала** меня о моей учебе, моих друзьях. После завтрака бабушка **занималась** своими делами, а я **своими**. Чаще всего я **брал** мяч и **шел** играть с друзьями. Иногда я **садился** в комнате в большое кресло и **читал** книгу. Если было нужно, я **помогал** бабушке по дому: **приносил** воду из колодца, **ходил** в магазин. По вечерам я **гулял** на улице или **смотрел** телевизор. Спать я обычно **ложился** поздно.*
- 4) Вибір потрібного дієслова із двох даних залежно від контексту.
Наприклад:
а) Моя подруга ... вчера трудный экзамен и ... его на «отлично» (сдавала, сдала). б) Преподаватель ... нам при выполнении контрольной работы. Он ... сделать самую трудную часть (помогал, помог). в) Я ... плавать, но пока ... только чуть-чуть (учился, научился). г) Мы ... в субботу и воскресенье за городом. Мы очень хорошо ... и приехали бодрые и веселые (отдыхали, отдохнули).

Даний матеріал необхідно відпрацьовувати багаторазово. Практика показує, що тільки шляхом такого неодноразового повторення можливо усвідомлення категорії виду дієслів студентами-туркменами. При цьому характер вправ повинен змінюватись

від простих до складних. Відпрацювання навичок уживання виду дієслова проводиться шляхом довгої і систематичної роботи, оскільки помилки в утворенні форм цієї граматичної категорії є найбільш стійкими. При вдалому підході (враховуючи вищесказане) до порівняльного методу викладання можна досягти позитивних результатів.

Висновки. Таким чином, раціональне використання методики порівняльно-мовного орієнтування забезпечує значне підвищення ефективності викладання російської мови як іноземної, оскільки це дає можливість досягти точнішого і швидшого сприйняття навчального матеріалу і глибшого його засвоєння, попереджаючи і обмежуючи типові помилки, передбачає забезпечення правильності мовлення студентів, підвищує інтерес до мови, що вивчається, і вмотивованість її вивчення. У статті розглянуті такі важливі прийоми навчання, як спостереження та наочність.

Напрями подальших досліджень ми вбачаємо в розширенні меж порівняльного аналізу граматичних явищ російської мови та рідної мови студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байрамова Л.К. Сопоставительный синтаксис русского и татарского языков / Л.К. Байрамова. – Казань : Дело, 1997. – 147 с.
2. Колосова Т.Н. О некоторых проблемах изучения русского глагола в иностранной аудитории [Электронный ресурс] / Т.Н. Колосова // Материалы XIII Конгресса МАПРЯЛ (г. Гранада, Испания, 13–20 сентября 2015 года) / Ред. кол. : Л.А. Вербицкая, К.А. Рогова, Т.И. Попова и др. – В 15 т. – Т. 10. – СПб. : МАПРЯЛ, 2015. – Режим доступа : <http://ru.mapryal.org/wp-content/uploads/2015/10/MAPRYAL-T10-A5>.
3. Крушельницкая К.Г. Очерки по сопоставительной грамматике немецкого и русского языков / К.Г. Крушельницкая. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 92 с.
4. Сопоставительная грамматика русского и туркменского языков / под ред. Н.А. Баскакова. – Ашхабад : Туркменское изд-во, 1964. – 328 с.
5. Туркменский язык : учебник для рус. групп вузов ТССР / [коллектив авторов]. – Ашхабад : Туркменское изд-во, 1970. – Ч. 1. – 351 с.
6. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
7. Юсупов Р.А. Лексико-фразеологические средства русского и татарского языков / Р.А. Юсупов. – Казань : Татар. книжное изд-во, 1980. – 164 с.

REFERENCES

- Baskakov, N.A. (Eds.). (1964). *Sopostavitelnaya grammatika russkogo i tyrkmenskogo yazykov* [Comparative grammar of the Russian and Turkmen languages]. Ashhabad: Turkmenskoe izdatelstvo [in Russian].
- Bayramova, L.K. (1997). *Sopostavitelnyy sintaksis russkogo i tatarskogo yazykov* [Comparative syntax of Russian and Tatar languages]. Kazan: Delo [in Russian].
- Kollektiv avtorov. (1970). *Turkmenskiy yazyk*. [Turkman language]. Ashkhabad: Turkmenskoe izdatelstvo [in Russian].
- Kolosova, T.N. (2015). O nekotorykh problemakh izucheniya russkogo glagola v inostrannoy auditorii [About some problems of studying Russian verb in a foreign audience]. *Materialy XIII Kongressa MAPRAL* [Proceedings of XIII Congress MAPRYAL] [online], 10. Available at: <http://ru.mapryal.org/wp-content/uploads/2015/10/MAPRYAL-T10-A5> [in Russian].
- Krushelnitskaya, K.G. (1961). *Ocherki po sopostavitelnoy grammatike nemetskogo i russkogo yazykov* [Essays on comparative grammar of the German and Russian languages]. Mosow: Izd-vo inostr. lit [in Russian].
- Scherba L.V. (1974). *Yazykovaya sistema i rechevaya deyatelnost* [Language system and speech activity]. Leningrad: Nauka [in Russian].
- Yusupov, R.A. (1980). *Leksiko-frazeologicheskie sredstva russkogo i tatarskogo yazykov* [Lexical and phraseological means of the Russian and Tatar languages]. Kazan: Tat. Kn. izd-vo [in Russian].